

Ганна Поліщук

аспірант кафедри гуманітарних та соціально-політичних наук
ОРИДУ НАДУ при Президентові України, м.Одеса

ТЕОРЕТИЧНЕ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Досліджено деякі аспекти теоретико-методологічного підґрунтя державного регулювання малого підприємництва, розкрито зміст понять: «мале підприємництво», «малий бізнес», «підприємство». Проведено ґрунтовний аналіз цих понять та їх розмежування. Виділено три підходи до співвідношення понять «малий бізнес» і «мале підприємництво» та зображено схематично. Простежено еволюцію розвитку такого явища, як підприємництво, а також трактування поняття «підприємництво». Розглянуто основні етапи становлення та розвитку підприємницької діяльності в Україні.

Ключові слова: підприємництво, малий бізнес, мале підприємництво, становлення підприємницької діяльності, еволюція підприємництва, державне регулювання.

Hanna Polishchuk

PhD student of Humanitarian and Socio-Political Studies Department
of ORIPA NAPA under the President of Ukraine

THEORETICAL UNDERSTANDING OF THE ESSENCE OF SMALL ENTREPRENEURSHIP

In the article investigated some aspects of the theoretical and methodological basis of state regulation of small entrepreneurship, revealed the content of the concepts «small entrepreneurship», «small business», «entrepreneurship». A thorough analysis of these concepts and their delineation has been carried out. There are three approaches to the ratio between the concepts of «small entrepreneurship» and «small business» and are shown schematically. Traced the evolution of such a phenomenon as entrepreneurship, as well as the interpretation of the concept of «entrepreneurship». Considered the main stages of formation and development of entrepreneurial activity in Ukraine.

Formulation of the problem. Entrepreneurship plays an important role in the development of the economy of each state, it performs a number of functions, both economic and social. The economic role of entrepreneurship is that it mobilizes the financial and industrial resources of the population, promotes the development of competition, is an engine of scientific and technological progress, provides replenishment of the state and local budgets at the expense of revenues from taxes and fees, etc. In the social sense, entrepreneurship contributes to the creation of new jobs, provides the market with the necessary goods and services, trying to fully satisfy the needs of the population. It plays a decisive role in the socio-economic progress of any country in the world. Nevertheless, an important structural element of the activities of medium and large enterprises, as well as corporations, is small business.

The purpose of the article. To reveal some aspects of the theoretical and methodological basis of state regulation of small business.

In the scientific literature there is a multifaceted approach to the interpretation of the concept of «small entrepreneurship», and also the concept of «small entrepreneurship» is similar to the category «small business». Therefore, in the scientific literature there are discussions on the differences or similarities between the notions of small entrepreneurship and small business, as a number of scholars hold opinions on the appropriateness of their delineation. Discussion issues are also claims that small business is a component of entrepreneurship, or - entrepreneurship is a component of business.

Summarizing the above-mentioned article, it is proposed to highlight three approaches to the relation between the concepts of «small business» and «small entrepreneurship», which is shown schematically. The generalization of scientific approaches gives grounds to assert that these concepts are often identified, since it is believed that both business and small entrepreneurship are reduced to entrepreneurial activity. We agree with the aforementioned scientific approaches and on the basis of their generalization suggested self-definition of the concept of «small entrepreneurship». Thus, small entrepreneurship is a special type of economic activity, taking into account entrepreneur's creative abilities and innovative approaches based on self-employment of entrepreneurs and members of his family, own risk and property liability, aimed at profit and according to certain criteria defined by the current legislation.

Key words: entrepreneurship, small business, small entrepreneurship, formation of entrepreneurial activity, evolution of entrepreneurship, state regulation.

Постановка
проблеми

Підприємництво відіграє важливу роль в розвитку економіки кожної держави, воно виконує ряд функцій як економічного, так і соціального характеру. Економічна роль підприємництва полягає в тому, що воно мобілізує фінансові і виробничі ресурси населення, сприяє розвитку конкуренції, є двигуном науково-технічного прогресу, забезпечує поповнення державного і місцевого бюджету за рахунок надходжень від податків та зборів тощо. У соціально-

му значенні підприємництво сприяє створенню нових робочих місць, забезпечує ринок потрібними товарами та послугами, намагаючись найповніше задовольнити потреби населення. Воно відіграє визначальну роль також в соціально-економічному прогресі будь-якої країни світу. Проте, важливим структурним елементом діяльності середніх і великих підприємств, а також корпорацій є мале підприємництво.

© Поліщук Г. О. 2018.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню теоретико-методологічних засад державного регулювання малого підприємництва присвячено праці таких українських науковців, як: О. Балабенко, Я. Белінська, З. Варналій, Л. Васильєва, Т. Говорушко, О. Довгальова, О. Зав'ялова, Г. Козаченко, В. Кредісов, В. Лапуста, І. Лукінов, С. Реверчук, В. Савченко, В. Сахаров, В. Терещенко, О. Тимченко, М. Туган-Барановський та ін.

Серед видатних іноземних науковців особливої уваги заслуговують праці Р. Кантільйона, А. Сміта, Ф. Уокера, Й. Шумпетера.

Мета

Розкрити деякі аспекти теоретико-методологічного підґрунтя державного регулювання малого підприємства

Виклад основного матеріалу

Перш, ніж перейти до визначення сутності понять «мале підприємство», «малий бізнес», з'ясуємо безпосередньо суть понять «підприємство», як економічного суб'єкта господарювання та «підприємництво», як форми господарювання підприємств загалом. Адже дослідження будь-якого об'єкта починається, передусім, із визначення суті основних понять та категорій, встановлення певних принципів поділу його на види і з'ясування місця та ролі цього об'єкта в певному середовищі, а в нашому випадку – в економіці держави.

На основі вивчення різних першоджерел можна простежити еволюцію розвитку трактування поняття «підприємництво». У XVIII ст. англійський економіст Р. Кантільйон застосував термін «підприємець» в значенні людини з невизначеними фіксованими доходами. З розвитком капіталізму підприємницька діяльність від розбою, сфери послуг, торгівлі та обміну поширилась на організацію виробництва. Перші організатори власного діла були великими власниками. Підприємця характеризували як велику «грошову людину», господаря, роботодавця, власника, що йде на ризик заради збагачення [6, с. 723].

А. Сміт, характеризуючи роль підприємця, відзначав, що «він має на увазі лише свій власний інтерес, переслідує власну користь, причому в цьому випадку він невидимою рукою скеровується до мети, яка зовсім і не входила в його наміри. Переслідуючи свої власні інтереси, він у часто більш дієвий спосіб слугує інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо намагається служити їм». У праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» [19, с. 32].

А. Сміт трактував підприємця як власника капіталу, який заради реалізації певної комерційної ідеї та одержання прибутку йде на ризик. Підприємець сам планує та організовує виробництво, реалізує вигоди, пов'язані з поділом праці, розпоряджається результатами виробничої діяльності. Його поведінка регулюється центральним механізмом ринкової системи – конкуренцією. Також А. Сміт був противником втручання держави в діяльність ринкових структур, в дечому його погляді схожі з прихильниками концепції «суспільного вибору», автори якої пояснювали політику економікою і найбільш досконалими вважали ринкові відносини. Також представники цієї спрощеної, але вельми популярної в США концепції вважали, що бюрократія по

суті своїй є не більш ніж кастою, яка дісталася до державних ресурсів, монополізувала певні сфери діяльності, виклопотала пільги та гарантії свого існування і не бажає здавати позиції. Ніякі високі мотиви діяльності (служіння суспільству, виконання боргу і т.д.), на думку авторів концепції «вільного вибору», бюрократії не властиві, так як це суперечить здоровому глузду «людини економічної». Визнаючи, що держава є «необхідним злом», існувати без якого суспільству неможливо, послідовники філософії «суспільного вибору» запропонували «зробити державне управління різновидом бізнесу». Дана ідея лежить в основі наукової концепції «державного менеджеризму» («New public management»)[3].

Характеризуючи підприємницьку діяльність, М. Туган-Барановський, український педагог, публіцист, економіст і громадський діяч, визначав підприємництво як кустарну промисловість, як дрібне селянське, товарне, неземлеробське виробництво для потреб ринку та одночасно як домашню систему крупного виробництва [10, с. 129-135]. Він наголошував на важливості кооперації в підприємстві, коли розвиваються кредитні, позичково-ощадні, споживчі, будівничі, закупівельні товариства, збутові, по переробці сільськогосподарської продукції, трудові і виробничі артілі [21, с. 210-223].

Вчені Інституту регіональних досліджень НАН України відзначають [15, с. 11-14]:

- перші дослідники підприємництва основну увагу приділяли визначенню основних рис підприємця;
- лише в середині XIX ст. американський економіст Ф. Уокер зробив спробу охарактеризувати підприємців як певний соціальний прошарок у суспільстві, визнаючи за підприємцями функції лише висококваліфікованого керівництва та нагляду за робітниками підприємств;
- більш повну систему поглядів на розвиток підприємництва як виду виробничо-господарської діяльності та її впливу на розвиток суспільства вдалося сформулювати представникам відомої австрійської економічної школи наприкінці XIX ст. Сутність їх поглядів полягає у визнанні підприємницької діяльності як об'єктивного та важливого соціально-економічного явища в житті суспільства, яке здатне гнучко реагувати на зміни ринку, заповнюючи його ніші та виявляючи «вузькі місця» в існуючих технологіях виробництва, в асортименті товарів та послуг, у структурі цін на них в різних географічних сегментах [17, с. 192];
- успіх підприємницької діяльності ставився у залежність від ділових якостей підприємців. Зокрема, таких як: сміливість і готовність іти на виправданий ризик; вміння оцінити і використати тимчасові переваги ринкової ситуації; вміння передбачити прогресивність інновацій і реалізувати їх;
- отже, підприємництво і підприємець як його ключова фігура нерозривно пов'язується на всіх етапах дослідження підприємницької діяльності. При цьому з ускладненням ринкових відносин, технологій і інтенсифікацією використання досягнень науки і техніки центр уваги в дослідженні підприємництва зміщується із сфери торгівлі, кустарного виробництва і надання посередниць-

ких послуг у сферу інтелектуальної діяльності. У відомій праці американського економіста Й. Шумпетера [22] відзначено такі риси підприємницької діяльності:

а) підприємництво як діяльність є універсальним, притаманним будь-якій сучасній формації;

б) підприємництво реформує суспільне виробництво через використання нових ідей, винаходів або знаходження нових джерел сировини і енергії, ринків збуту та реалізації продукції.

В Україні термін «підприємництво» офіційно визнано прийнятим 7 лютого 1991 року Законом України «Про підприємництво». В згаданому законі підприємництво визнається як самостійна ініціатива, систематична на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг та зайняттю торгівлею з метою одержання прибутку.

Варто зауважити, що підприємництво є відносно молодим явищем в історії людства. Воно виникло в європейських країнах у XVII ст. як суспільна реакція на фундаментальні зрушення у розвитку продуктивних сил, що створили базу для історичного стрибка економічної еволюції цивілізації від аграрного до технологічного устрою виробництва суспільно необхідних матеріальних благ. Рушієм цього процесу стало й залишається донині підприємництво, яке водночас є головним рушієм процесу економічної еволюції цивілізації та ствердження й розвитку ринкових відносин.

Українське підприємництво має цікаві історичні витоки. На думку В. О. Терещенко, у процесі розвитку підприємницької діяльності в Україні можна виокремити декілька етапів. Так, «на першому етапі відбулося зародження підприємницької діяльності у найпростішій формі натурального обміну залишків від землеробства, скотарства, рибальства. На другому етапі, в часи розкладу первіснообщинних відносин, сформувалося підприємництво як окремий вид людської діяльності. Третій етап характеризується активним розвитком підприємництва, якому сприяла поява міст на українських землях, навколо яких утворювалися торгово-промислові центри. На четвертому етапі, в петровські часи, підприємництво отримало потужний поштовх для подальшого розвитку завдяки підтримці з боку держави. Наступний, п'ятий етап слід визнати золотою добою розвитку підприємницької діяльності. В цей період розширювалися сфери та масштаби підприємницької діяльності. Найскладнішим періодом розвитку підприємницької діяльності був шостий період - період існування радянської влади, оскільки в ці часи відбувалося знищення, а в окремі періоди часткове відродження підприємництва. На сьомому етапі відбулося відродження розвитку підприємницької діяльності» [20, с. 167].

Безумовно, підприємницька діяльність в Україні пройшла тривалий і складний шлях від виникнення на нашій території у зародковому стані в стародавні часи до тих форм, які існують нині. Крім того, з моменту набуття Україною незалежності відбувалося поступове становлення вітчизняного підприємництва як самостійного соціально-економічного явища.

Проте у центрі уваги нашого дослідження знаходиться мале підприємництво. Розглянемо детальніше, чим воно є за своєю суттю. Експерти Світового банку оцінюють, що в країнах, які розвиваються, існує

близько 50 визначень терміну «малий бізнес». Сьогодні у пресі, наукових виданнях, ділових колах фахівців, у ВНЗ, у школах, а також у повсякденному житті все частіше у вжиток входять такі поняття, як «мале підприємництво», «малий бізнес», «сектор малого підприємництва», «підприємства малого бізнесу». Тому не дивно, що все більше науковців приділяють свою увагу дослідженню проблем цього сектору економіки. Однак, на нашу думку, проблеми функціонування малого підприємництва у вітчизняній економіці є ще не зовсім вивченими і потребують детальнішого дослідження.

В суспільстві сформувалися певні принципи щодо становлення і розвитку суб'єктів малого підприємництва, оскільки цей вид господарювання за роки незалежності України пройшов складний організаційний шлях формування, становлення і розвитку з утвердженням певних тенденцій підприємницької діяльності. Визначилися напрями господарювання малих підприємницьких структур, окреслилися першочергові завдання їх подальшого функціонування і розвитку, сформувалася суспільна думка щодо їх діяльності.

Вагомий вплив малого підприємництва на процес ефективного реформування вітчизняної економіки підкреслював І. Лукінов, вважаючи, що цей процес обумовлюється формуванням належних економічних і правових умов з метою забезпечення успішного розвитку малого бізнесу, однак не за рахунок штучного подрібнення діючих великих промислових і аграрних виробництв, оскільки це може вплинути на розвиток великого бізнесу і призупинити впровадження розробок науково-технічного прогресу [13, с. 140].

У науковій літературі існує багатогранність підходів щодо трактування поняття «мале підприємництво». Так, З. С. Варналій вважає, що мале підприємництво є самостійною (за рахунок власних коштів) систематичною інноваційною діяльністю громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу (надприбутку) [1, с. 23].

В. Лапуста [12] вважає, що мале підприємництво, це підприємницька діяльність, що здійснюється суб'єктами ринкової економіки при певних встановлених законами, державними органами чи іншими представницькими органами критеріях (показниках).

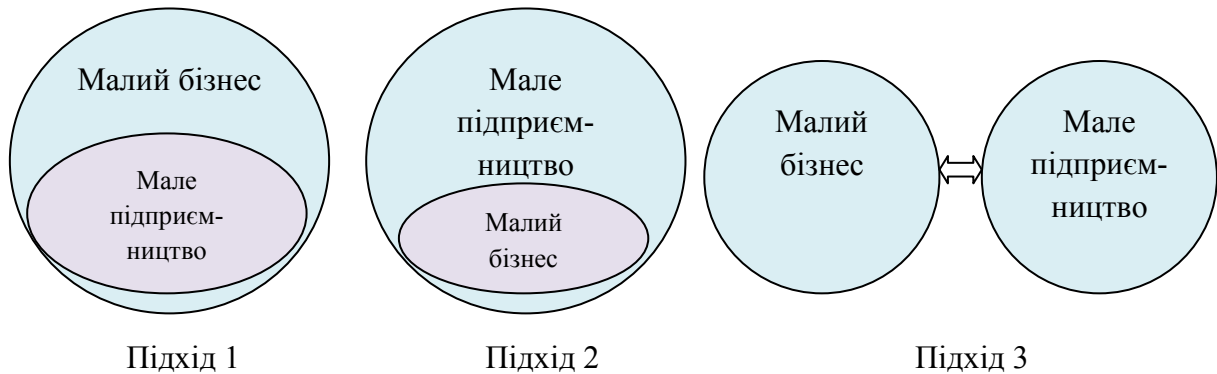
Близьким до категорії «мале підприємництво» є поняття «малий бізнес». Взагалі у науковій літературі точаться дискусії на рахунок відмінностей чи подібності між поняттями малого підприємництва і малого бізнесу, оскільки ряд науковців, притримуються думки щодо доцільності їх розмежування. Зокрема З. Варналій, В. Сахаров, Я. Белінська, О. Зав'ялова, О. Довгальова, О. Балабенко вважають, що малий бізнес є діяльністю будь-яких малих підприємств та окремих громадян передусім з метою одержання прибутку, яка не завжди повинна супроводжуватися ризиком і впровадженням інновацій у процесі власної діяльності. Такої ж думки і В. Кредісов вважаючи, що мале підприємництво передбачає не тільки відносно невеликі розміри підприємства та масштаби господарської діяльності, але й повинно формуватися на основі ризикованості, інноваційності, економічної відповідальності, задіяні персоналізованих і гнучких управлінських підходів з метою отримання максимального підприємницького прибутку з одиниці затраченого капіталу [11, с. 7]. Сутнісні осо-

бливості категорії «мале підприємництво» О. Довгальова і О. Балабенко розглядають як особливу форму економічної активності результатом якої є досягнення комерційного успіху, що має інноваційний та ризиковий характер діяльності з розширенням і подальшою перспективою розвитку на основі відповідальності, самостійності у прийнятті управлінських рішень та плануванні бізнесу. Такі підходи мають постійний характер господарської діяльності, укладання регулярних, а не одноразових угод [5, с. 14].

На відміну від малого підприємництва, малий бізнес, як вважає Л. Васильєва [2], це не просто частина або сектор національної економіки, який можна статистично виділити в показниках чисельності зайнятих, в обсязі товарообороту, кількості основного капіталу та тому подібному. Це – економічний сегмент, якому притаманні принципово нові якісні характеристики, а саме: об'єднання в одній особі власника та підприємця; спрямованість на інновації; спрощені комунікативної та інформаційної систем.

Т. Говорушко та О. Тимченко дають такі визначення малого підприємництва і малого бізнесу [4, с. 12–13]:

- мале підприємництво є особливою системою економічних відносин, за яких головною рушійною силою, суб'єктом господарювання є підприємець, котрий поєднує особові й матеріальні

фактори відтворення на інноваційній основі, особистій ініціативі та економічній відповідальності й зацікавленості, ризику з метою одержання підприємницького доходу;

- малий бізнес становлять невеликі (малі) підприємства, характерними ознаками яких є незначна кількість штатних працівників та невеликі обсяги виробництва.

У науковій літературі дискусійними питаннями є також твердження, що малий бізнес є складовою підприємництва, або – підприємництво є складовою бізнесу. З цього приводу, С. Реверчук окреслює три окремі підходи [16, с. 46–47]: бізнес є ширшим ніж підприємництво; підприємництво є ширше ніж бізнес; підприємництво і бізнес, якщо не тотожні то синонімічні поняття. При цьому Г. Козаченко вважає, що мале підприємство є складовою частиною підприємництва, юридичні особи малого бізнесу є малими підприємствами, а малий бізнес представлений сукупністю зареєстрованих фізичних та юридичних осіб підприємців – складовою малого підприємництва [14, с. 14].

Узагальнюючи вищенаведене пропонуємо виділити три підходи до співвідношення понять «малий бізнес» і «мале підприємництво».

Згідно з першим підходом, бізнес є ширшим поняттям, ніж підприємництво. Сучасні прихильники такої версії вважають, що бізнес охоплює відносини, які виникають між усіма учасниками ринкової економіки, і торкається не тільки підприємців, але й споживачів, найманих робітників, державні структури [9, с. 30] (рис. 1.1, підхід 1).

Прихильники другого підходу стверджують, що підприємництво є ширшим, ніж бізнес. Це пов'язано з тим, що бізнес охоплює тільки сферу торгівлі, а підприємництво – виробництво і обіг. Цей погляд є дуже поширеним (рис. 1.1, підхід 2).

Окремі економісти, зокрема В. Савченко, під «малим бізнесом» розуміють малі (або малі та середні) підприємства. «Мале підприємництво» ж передбачає не лише відносно невеликі розміри підприємства і масштаби господарської одиниці, але й обов'язкове базування останньої на особливо ризикованій та інноваційній основі, на повній економічній відповідальності, на персоніфікованих і гнучких управлінні та організації відтворення з метою отримання максимального підприємницького доходу з одиниці затраченого капіталу [18, с. 59].

На думку прихильників третього підходу, підприємництво і бізнес – якщо не тотожні, то однакові, синонімічні поняття. Сьогодні цей підхід завойовує щораз більше прихильників як у західній, так і у вітчизняній науці. Вони визнають, що еквівалентом терміну «бізнес» є термін «підприємництво» [8, с. 7] (рис. 1.1, підхід 3).

Однак проблема полягає в тому, що окремі вчені вказують на багатозначність англійського слова «бізнес». Воно може означати якусь справу, купівлю, комерційне або виробниче підприємство, комерційну практику або політику окремого підприємця чи усієї фірми [16, с. 47].

На наш погляд, незважаючи на багатозначність і широкий зміст англійського терміну «бізнес» і суть, яку вбачають у ньому зарубіжні науковці, це поняття у вітчизняній практиці вживається саме як синонімічне, тотожне за змістом до підприємництва [7, с. 425].

Узагальнення наукових підходів дає підстави стверджувати, що ці поняття часто ототожнюються, оскільки вважається що і бізнес і мале підприємництво зводяться до підприємницької діяльності. Ми погоджуємося з

відміченими вище науковими підходами і на основі їх узагальнення пропонуємо власне визначення поняття «мале підприємництво». Отже, мале підприємництво є особливим видом господарської діяльності з урахуванням творчих здібностей підприємця та інноваційних підходів, що базується на самозайнятості підприємця та членів його родини, власному ризику і майновій відповідальності, спрямованих на отримання прибутку та за певними критеріями визначене чинним законодавством.

Висновки

У статті досліджено деякі аспекти теоретико-методологічного підґрунтя державного регулювання малого підприємництва, розкрито зміст понять: «мале підприємництво», «малий бізнес», «підприємство». Проведено ґрунтовний аналіз цих понять та їх розмежування. Виділено три підходи до співвідношення понять «малий бізнес» і «мале підприємництво» та зображено схематично. Простежено еволюцію розвитку такого явища як підприємництво, а також трактування поняття «підприємництво». Розглянуто основні етапи становлення та розвитку підприємницької діяльності в Україні.

Література.

1. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. Київ: Знання, 2001. 277 с.
2. Васильєва Л.М. Сутність суб'єктів малого підприємництва. URL: http://www.rusnauka.com/27_NII_2010/Economics/72037.doc.htm.
3. Гимазова Ю. В. Государственное и муниципальное управление : учебник для бакалавров / под общ. ред. Н. А. Омельченко. Москва: Издательство Юрайт, 2014. 453 с.
4. Говорушко Т. А., Тимченко О. В. Малий бізнес: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 200 с.
5. Довгальова О. В., Балабенко О. В. Управління малим бізнесом: підручник. Макіївка; Донецьк: Цифрова типографія, 2011. 298 с.
6. Економічна енциклопедія [у 3 т.]. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. / голова редакційної ради : Гаврилишин Б. Д. [та ін.]. Т. 2 / відп. редактор Мочерний С. В.. 2002. 952 с.
7. Єзгор Л. О. Теоретичні основи сентенцій "мале підприємництво" та «малий бізнес» в Україні. Вісник Львівського університету. Серія екон. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2009. Випуск 41. С. 423–428.
8. Іванов Ю., Кравченко Ю., Хоменко М. Вступ до бізнесу. Київ: Лібра, 1995. 195 с.
9. Киселев А. Теория и практика современного бизнеса (или как создать фирму и работать на себя). Київ: Лібра. 1995. 248 с.
10. Коропецький І. Українська економічна думка у ХІХ столітті. Дзвін. 1991. № 1. С. 129–134.
11. Кредісов В. А. Оорганізаційно-економічні форми підприємництва та проблеми його розвитку. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Menedzhment/2008_10/kredisov.htm.
12. Лапуста М. Г., Старостин Ю. Л. Малое предпринимательство. Москва: ИНФРА-М, 1998. 320 с.
13. Лукінов І. І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя): наук. вид. Київ: Ін-т економіки НАН України, 1997. 456 с.
14. Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості: монографія. Г. В. Козаченко, А. Е. Воронкова, В. Ю. Медяник, В. В. Назарова. Київ: Лібра, 2003. 328 с.
15. Підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку. Долишній М. І., Козоріз М. А., Мікловда В. П., Даниленко Л. С.. Ужгород: Карпати, 1997. 363 с.
16. Реверчук С. К. Малий бізнес: методологія, теорія і практика. Київ, 1996. 192 с.
17. Ру Д., Суль Д. Управління. Київ: Основи, 1995. 292 с.
18. Савченко В. Феномен предпринимательства (экспериментальный спецкурс). Российський економічний журнал. 1995. № 10. С. 59–66.
19. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Міїв: Ось-89, 1997. 255 с.
20. Терещенко В. О. Процес розвитку підприємницької діяльності на українських землях. Наука і правоохорона. 2013. № 2 (20). С. 163–167.
21. Туган-Барановський М. І. Політична економія. Курс популярний. Київ: Наукова думка, 1994. 261 с.
22. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры. Москва: Прогресс, 1982. 455 с.